

הרב דוד לייב גרינפעלד שליט"א
מייסד ויו"ר ועד משמרת סת"ם, ברוקלין

יקרת עטרת תפארת התפילין הקדושות של רבותינו

הן כל "יקר" ראתה עינינו בשלושת זוגות תפילין שנכתבו והונחו ע"י רבותינו הקדושים שרפי מעלה זי"ע, אשר "גופי"¹ אותיותיהם שבהם נבראו שמים וארץ², נכתבו בלהבת זיקוקין דנורא כגחלי אש שחורה על גבי אש לבנה. מטרתנו במאמר זה להראות את הצד השווה של הני ג' תפילין דמארי רזיא שנשארו לפליטה לאחר החורבן הנורא, אשר מושחל כ"חוט המשולש" בשלושתם גם יחד.

תפילין כתי"ק "יוסף הצדיק"

ונפתח בגדול, העתיק ביותר, הלא הם התפילין הקדושות של הרה"ק והנורא א"א הרבי ר' משה ליב מסאסוב זי"ע, שמסרם קודם הסתלקותו להרה"ק בעל 'אורח לחיים' מזלאטשוב זי"ע ומינהו כאפוטרופוס ע"מ שימסרם לבנו הרה"ק רבי שמעלקא מסאסוב זי"ע כאשר יגיע לעול המצוות, ופקד עליו לומר לו ביום הבר מצוה, שתפילין קדושות אלו כתבם "יוסף הצדיק".

1. רש"י אבות (פ"ה משנה ו') עשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות, "הכתב: גוף האותיות, נברא מששת ימי בראשית. ואע"פ שהתורה קדמה לעולם אלפיים שנה, לא היה בה גוף האותיות". וראה בסוף ההערה הבאה.

2. כמאמר חז"ל באומרם על ה"אותיות שנבראו בהם שמים וארץ", דהיינו שהאותיות כבר היו קודם בריאת עולם. ומה שנראה לכאן סותר למאמרם בפרקי אבות ש"הכתב" נברא ביום ו' ע"ש בין השמשות, והיינו בסוף הבריאה. יש ליישב עפ"י דברי הרמ"ק בפרדס רמונים (שער האותיות רפ"ב) חז"ל: "שאין אותיות התורה 'הסכמיות', אלא הם 'רוחניות' מתייחסות בצורתן אל פנימיות 'נשמתם', וזהו שדקדקו רז"ל בביאור מציאות צורת האותיות וקוציהם ותגיהם וזיוניהם, לפי שהם רומזים אל רוחניות ידוע אל הספירות העליונות. וכל אות ואות יש לה צורה רוחנית, ומאור נכבד אצול מעצם הספירות משתלשל ממדרגה למדרגה כדרך השתלשלות הספירות", ע"כ. הרי מבואר שכבר קודם מעשה בראשית היו מעשה מרכבת האותיות "בצורתם הרוחנית" (וכדפי' הרב המגיד ממעזריטש "בראשית ברא אלקים א-ת", דהיינו הכ"ב אתווין מא' עד ת', ובהם ברא העולם ע"י העשרה "מאמרות"), ו"הכתב" שנברא בע"ש הוא "גופי" האותיות בעולמנו דידן, וכדלעיל בפ' רש"י הק'.

כאשר הי' הרה"ק מוה"ר שמעלקא הנ"ל³ בעיר יאגאלניצא במחלתו האחרונה⁴, עשה את כ"ק הגאון המפורסם שר התורה מוהר"י באב"ד זצ"ל בעהמח"ס 'מנחת חינוך' (שהי' בזיווג שני חתן אחותו) לאפוטרופוס ומשגיח על התפילין, ואמר לו כי ברצונו ובדעתו שימסור ויזכה תפילין אלה לחתנו הגה"ק ר' שלמה שפירא מסטריזוב זצ"ל בעל ה"שם שלמה". המנחת חינוך שלחם לידי ה'שם שלמה אשר מאז והלאה הניח תפילין קדושים הללו כל ימי חייו בעת תפלתו⁵. מהרה"ק בעל ה"שם שלמה" עברו תפילין קדושות אלו בירושה לבנו הגה"ק ר' צבי הירש שפירא זצ"ל ממונקאטש, בעל ה"דרכי תשובה", והוא העבירם בירושה לבנו הגה"ק ר' אלעזר שפירא זצ"ל ממונקאטש, בעל ה"מנחת אלעזר".

וז"ל ספר "בית שלמה" (אות נ'): "ולא יתואר בחרט עלי גליון גודל החשיבות והחביבות אצלו [ה"ה רבה"ק בעל 'מנחת אלעזר' זי"ע] ברגש נעימות וידידות, אור זיו קדושת התפילין ההם ביקרת ערכם הרם והנשא. ומלבד קדושתם המה עוד כהיום הזה בעזהי"ת נפלאים בזיו תואר כתיבתם עד להפליא"⁶, עכ"ל.

³. "מעשה היה בשנת תרכ"א, כשהיה הרה"ק מוה"ר שמעלקא מסאטוב בדרכו ממרחץ מעיינות קארלסבאד לביתו, אבדה לו תכריך חבילתו בה היו גם התפילין הקדושים, ומאוד נצטער בזה עד מאד ונגע ללבבו הטהור, והשתדלו בזה בכל אופנים האפשריים לתור ולחקור היטב עבור אבידתו. ולא ארכה השעה, ונעשה קץ להרעה, והאבידה נמצאה ונחזרה, ומצאה ידו די השיב נפשו הטהורה, ותחי רוחו ונתמלא אורה שמחה וצהלה", עכת"ד ספר "בית שלמה" אות מ"ט. ומצאנו ענין דומה לזה אצל החיד"א ז"ל, כפי שרשם בפנקס יומן נסיעותיו הנקרא "מעגל טוב", וז"ל "יום ד' כ"ג אייר. מפאדובה נסענו, ובאמצע הדרך בקשתי תיק התפילין, ואיננו. ונצטערתי מאד, כי מלבד שהיתה מלאה ספרים יקרי הערך, עוד בה תפילין של רש"י ז"ל, כתובים באצבע הרב הגדול תלמיד האר"י ז"ל מוהר"ר סולימאן ז"ל. ומוהר"ר חיים אלפנדארי ז"ל בספר 'מגיד מראשית' הוא הי' מונה שבחן. וברוך שם כבוד מלכותו אשר לא עזב חסדו, ורוח לבשה את הויטורניו וירכב על סוס אחד ורץ לאחוריו יותר ממיל ושאל כל עוברי דרך, ושם נאמר כי ראו צייד אחד כאשר ירים כיס גדול וכו', והביא הכל בשלימות". ע"כ.

⁴. בס' "בית שלמה" מודפס כאן הערה, וזו לשונה. "הרה"ק מטשארטקוב מו"ה דוד משה זצללה"ה כאשר שמע שהרה"ק מו"ה שמעלקא מוטל על ערש דוי ביאגאלניצא, סיפק את כפיו על אשר בחר לו בעיר הזאת, ונסע לבקרו. רק באם הדרך שמע את הנשמע שכבר נסתלק אותו צדיק לחיי עד וחזר לביתו. ואז סיפר את אשר שמע ממר אביו הקדוש מרחין זי"ע, כי הגה"ק מרן הרמ"ל מסאטוב זי"ע היה פעם אחת בעיר יאגאלניצא, ובאו אצלו נשמות הנפטרים השוכנים שמה, וביקשו מאתו שישכון אתם במחיצתם להגן עליהם. והוא השיב, כי עניי עירך קודמין, היא העיר סאטוב. וכדי להפיס דעתם, הבטיח להם כי בנו החביב ישכון אצלם", עכדה"ק.

⁵. והתפילין שהיו לו מקדם, כתב יד קדשו של זקינו הגה"ק בעל 'בני יששכר' זי"ע, נתן אז במתנה לבנו הרה"ק בעל 'דרכי תשובה' זי"ע.

⁶. וז"ל ספר "דרכי חיים ושלום (אות פ"ד או"ק א), "אחרי סוכות שנת תרע"ד, בקומו מאבילות של פטירת אביו הגה"ק זצ"ל, אז מיד הניח לבדוק את התפילין הקדושים ונוראים שנשאו

והנה על דב"ק של הר"מ ליב מסאסוב זי"ע שאמר על פרשיות תפילין אלו שכתבם יוסף הצדיק, רמז רבינו הגה"ק בעל 'מנחת אלעזר' זי"ע די"ל⁷ דהכוונה על רבי יוסף קאלאבריס⁸ אביו של רבינו חיים וויטאל, הנזכר בספר "מגיד מישרים", שעליו אמר הבית יוסף למוהר"ח בשם המגיד, "כי חצי העולם מתקיים בזכות התפילין הכשרים שכותב" מר אביו⁹. וכן כתוב בספר שבחי האר"י, שכך העיד האר"י הק' ש"חצי העולם עומד על התפילין הכשרים שכותב"¹⁰. ועתה נמצאים תפילין קדושים אלו בידי נכדו, כ"ק מרן האדמו"ר ממונקאטש שליט"א.

מורשה מבית אביו ולמעלה בקודש שהם של הרמ"ל מסאסוב זי"ע, ובטרם בדיקתן אמר רבינו וגילה מה שנגמר בדעתו, כי בזאת תבחנו אם ח"ו לא ימצאו התפילין הללו בצביונם וכשרותם על נכון, זהו סימן אצלו שלא חפץ בו ה', ואז לא יקבל שום פיתקא ובקשה מבר ישראל ולא יעמוד בתור אדמו"ר ומנהיג כלל, משא"כ כשהיו נמצאים כשרים כהלכתן, שיוכל להניחם כראוי, אז בע"כ לא יסרב עוד להמשיכיים על פתחו וזכות אבותיו מסייעתו. וכן הי' שנמצאו מאז בכל עת ביפיים וטובם עצהיו"ט נחלת שפרה עליו".

⁷ ב"דרך מחקר". כך שמעתי מפי אדוני אבי ז"ל, וכן ידוע אצל זקני החסידים מאמר שבע"פ זה. כי מן הדברים שבכתב חזינן מכל ספרי ומכתבי רבינו בעל ה"מנחת אלעזר" זי"ע, שנמנע מלפרט ברבים שם הסופר ומהותו, רק כתב שהם של "יוסף הצדיק, ושאין המקום להאריך בשורשן מי כותבן". וזאת, כי זקינו הרה"ק מו"ה שמעלקא מסאסוב זי"ע סיפר שהרה"ק בעל "אורח לחיים" מזאלטשוב אמר לו בשעת מסירת ירושת התפילין הללו, ששאל את אביו הרה"ק הרבי ר' משה ליב זי"ע פתרון הדברים, והשיב לו "פירושים תוכל לומר כאשר תבין, על זה". ואמר רבינו בעל מנח"א זי"ע, דאבי הקדוש בעל דרכי"ת זי"ע אמר שמאמין באמונה פשוטה בדברי זקינו הרמ"ל מסאסוב שכתבם "יוסף הצדיק"! אבל אני הרי "חוקר", ע"כ נראה לי דהכוונה על אביו של מוהר"ח המכונה "יוסף הצדיק". ובשיפולי גלימ' נקיטנא להעיד ברגש וביראה, כי מלבד עתיקות הקלף התואם את תקופתו, גם סגנון משיכת אותיותיהם הק' משמש כ"ידיים מוכיחות" שיד קדוש אלקי "ספרדי" קדמון כתבם.

⁸ "ראש וקצין על כל סופרי התפילין" (שו"ת אהלי יעקב למהר"י קאסטרו, סי' קי"ג).

⁹ שם הגדולים, מערכת י-קכ"ו בשם ספר החזיונות. ושם במערכת ה'-כ"א "ומהר"ר יוסף אבי מהר"ח ה' ניצוץ עזרא הסופר. ובמק"א מצאתי כתוב "שורש רבי מאיר ונפש רבי ישבב הסופר".

¹⁰ "אמר שמואל [וויטאל] וכו', כי רבי מאיר ע"ה נתגלגל בזקני ע"ה ושמו הר' יוסף וויטאל סופר התפילין, ולהיות כי רבי מאיר ע"ה היה סופר גדול בדורו כנודע במשנה, לכן גם זקני הר' יוסף הנזכר ע"ה היה סופר גדול ואומן ובקי ולא קם כמוהו, והרב הגדול האר"י זללה"ה אמר למורי אבי זללה"ה שחצי העולם היה ניזון בזכות זקני ע"ה באמצעות התפילין הכשרים שהיה עושה". (שער הגלגולים, הקדמה לו, מובא בהקדמת רבינו המנחת אלעזר זי"ע לסידור חמדת ישראל).

תפילין כתי"ק בעל "אור פני משה", ובעל ה"בני יששכר"

התפילין הקדושים השניים הם של הרה"ק בעל 'נועם אלימלך' זי"ע מליזענסק, אשר נכתבו בעצם כתי"ק של הרה"ק בעל 'אור פני משה' מפשעווארסק זי"ע, שהיו באוצרו של רבינו ה'מנחת אלעזר' זי"ע¹¹. והתפילין הקדושים השלישיים הם בעצם כתי"ק של רבה"ק מוהרצ"א מדינוב בעל "בני יששכר" זי"ע.

תיאור צורת האותיות בתפילין כתי"ק "יוסף הצדיק"

הנה לפני למעלה משלושים וחמש שנה, מסר כ"ק מרן אדמו"ר ממונקאטש שליט"א לאדוני אבי ז"ל לבדוק התפילין הקדושות של הרה"ק הרמ"ל מסאסוב זי"ע¹², וסמוך לאותה תקופה נכנסתי אל הקודש פנימה ובקשתי רשות לעיין בהם,

11. ראוי להעתיק פה מה שסיפר כ"ק מרן אדמו"ר ממונקאטש שליט"א אודות תפילין אלו, ששמע מפי הרה"ח ר' חיים בער ז"ל, (נדפס ב"חודש בחדשו" גליון ע'). הרה"ק רבי ר' אלימלך מליזענסק זי"ע נסע אל הרה"ק רבי משה סופר מפשעווארסק זי"ע בעל אור פני משה, אשר עדיין היה מלמד תינוקות, וביקש ממנו שיכתוב לו פרשיות לתפילין. התנצל לפניו רבי משה זי"ע ואמר: "רצוני למלא רצונכם, אבל נשכרתי מהקהל להיות מלמד תשב"ר, ואין לי רשות להתפנות מחובתי, ולבטל לימודם". השיב לו רבי ר' אלימלך זי"ע: "כתבו אתם את הפרשיות, ומשך כל הזמן עד שתגמרו הכתיבה - אשב אני להיות המלמד עם התלמידים". אכן כן עשו, הרבי ר' אלימלך למד עם התשב"ר, ורבי משה כתב וגמר הפרשיות. רבינו בעל מנחת אלעזר ידע שבעיר שענדישאוו גר נכדו של הרבי ר' אלימלך שאצלו נמצאים תפילין קדושים אלו שעברו אליו בירושה, ובמשך הרבה שנים השתדל רבינו לקנות ממנו תפילין אלו, אבל הוא כמובן לא התרצה למכרם. אחרי שנים רבות, נעשה נכד זה ירוד ובעל חוב גדול, ואז נתרצה למכור התפילין תמורת תשלום החובות, שהגיעו לסכום עצום. תיכף, כשקיבל רבינו זי"ע הידיעה, נסע בלי שהות למדינת פולין לעיר שענדישאוו עם המשב"ק רבי חיים בער ז"ל. כאמור, בכדי לקנות התפילין, נצרך סכום גדול מאוד, מה שלא היה לרבינו זי"ע, לכן הוסכם, שרבינו יזקוף הסכום על מלוה, וכתב על זה כמה שטרות [וועקסלין] על תאריכים מאוחרים, אשר במשך הזמן - כפי שהותנו ודיברו ביניהם, יחול חוב על שטר אחד מהתשלומין. סיפר ר' חיים בער, שכאשר חתם רבינו זי"ע על השטרות, הרהר בלבו, "איך יכול רבינו להתחייב סכום כל-כך גדול, ועל משך כמה שנים? הרי בלאו הכי יש לרבינו חובת עצומים". פתאום סובב אליו רבינו זי"ע כתופס מחשבתו, ואמר לו: "חיים בער, דו קוקסט און וואונדערסט זיך ווי וועט מען קענען דאס באצאלען, און וואס דארף מען נייע חובות?... וויסען זאלסטו, אז א זעלנער דארף זיך אנגרייטן אלע פאנצערס ווען ער גייט אויפן פראנט"... [חיים בער, אתה מביט ומתפלא איך נוכל לפורעו, ועל מה ולמה נחוץ עוד חובות חדשים?... תדע שחייל צריך להכין לעצמו כל מיני שלטי גבורים בדרכו לשדה הקרב...]. עכתד"ק.

12. שמעתי מא"א ז"ל, שרבה"ק בעל מנחת אלעזר זי"ע נהג לבדוקם בכל שנה ושנה, והי' לו בזה ענין נשגב לסימנא מילתא, וכאשר נתבשר שכשרים הם, נתן תיקון בבית מדרשו. וז"ל ספר "דרכי חיים שלום" (אות פ"ד) "וראינו אצל רבינו שהניח כ"פ לבדוק בביתו ובפניו ע"י הסופרים מובהקים דפה את התפילין הגדולים וקדושים שלו, שהניחום אבותיו וצדיקים

ורשמתי אז לעצמי לזכרון מה שזכיתי לראות, ובהורמנא דמלכא הנני לחשוף כאן, בפעם הראשונה, ענין פלאי בצורת אותיותיהם הק', כיצד באותן האותיות עצמם, ישנם שינויים ממקום למקום, דבר שאינו מצוי כלל, חוץ מבכתיבות קדושי עליון מארי דרזין. וכגון¹³:

אות חי"ת כולם מורכבים מו"ו וזי"ן¹⁴, כזה ו', כולל החי"ת "לפופה" של תיבת "לשלחנו"¹⁵ שהיא כזה ו'. אך ה"חי"ת לפופה" של תיבת "וחרה אף" מורכבת משני זי"ן¹⁶, כזה ו'. ה"חי"ת לפופה" הראשונה היא עם "מקל"¹⁷ על ראש הזי"ן, ו"החי"ת הלפופה השני" היא בלי מקל.

קדמונים שרפי קודש, ואותו יום שבדקום ונמצאו כשרים ב"ה, הי' אצלו כיומא דפגרא ונפשו תגיל בה, וצוה לב"ב ליתן תיקון לחלק במנין שלו אחר-התפלה לגודל השמחה.

¹³. הנה רשמתי לעצמי בשעתו הרבה ענינים, אך אין מקומם להאריך בהם בגוף המאמר, וכאן אפרט קצת כמה מהם. באות אל"ף, "ירך התחתון" שלה יוצא עפ"י רוב מסוף הגג, כדמצינו בדעת הגאון החסיד רבי נתן אדלער (עי' שו"ת חת"ס סי' רס"א) והגאון בעל "בית אהרן" אבד"ק חענטשין (שנת תקפ"ו). אך בכמה אל"פין הרחיק הירך קצת לפנים, כנהוג בזמנינו, ועי' בס' מלאכת שמים (כלל כ"ו בבינה ס"ק ג') מביא דכן היא דעת הגאון רבי אברהם בינג שחולק על הגאון מוהר"ן אדלער בזה. באות גימ"ל, פעמים הירך יוצא מאמצע הגג, כמו באות זי"ן, והוא עפ"י הנגלה כמבואר בס' ברוך שאמר ובב"י, ופעמים הירך יוצא מקצהו, כמו באות וי"ו, שהוא עפ"י הנסתר, כמבואר בשו"ע הרב (אורח סי' ל"ו) עפ"י קבלת האריז"ל. באות דלי"ת, עפ"י רוב יש לה עקב, והוא עפ"י הקבלה כמבואר בשו"ע הרב (שם) "כי תמונתה כמו ב' וזי"ן סגורים", ומיעוטם מבלי עקב, והם עפ"י הקבלה הספרדית, דהיינו שיש לה "זוית חדה". באות חי"ת כולם מורכבים מו"ו וזי"ן וחטוטר מעליהם, כקבלת האריז"ל, חוץ מהחי"ת הלפופה של תיבת "וחרה אף", שהיא מורכבת משני זי"ן, כמבואר בפנים המאמר. באות טי"ת, ירך השמאלי יוצא מקצה הראש, כו"ו (מרובעת), והוא כדעת המצת שימורים והמשנת חסידים. נו"ן כפופה, פעמים הירך יוצא מאמצע הראש, כמו באות זי"ן, והוא עפ"י הנגלה כמבואר בב"ש ובב"י, ופעמים הירך יוצא מקצה הראש כמו באות וי"ו, והוא עפ"י הנסתר, שו"ע הרב (שם באות ג'). כ"כ פעמים נכתבה האות נו"ן כדעת האשכנזי, וכדנהיגי ספרי דידן, היינו במשיכת הצואר לימין, ופעמים נכתבה כדעת הר"י חסיד שכתב בספרו "כתרי אותיות" שלא להטות שום אות, אלא יכתבנה ישר, וארוכה מעט יותר משאר אותיות, וכן הדבר באות צד"י כפופה. אות עי"ן אחת "תלויה" והיא העי"ן של שמע ישראל, שהו"ו השניה שלה גבוהה מן השורה יותר מן הו"ו הראשונה. באות צד"י, הירך השמאלי יוצא עפ"י רוב מאמצע הראש כבזי"ן, ומיעוטם יוצא מקצהו כבזי"ו. פרשת והיה אם שמע ה"סתומה" היא כשיטת ה"טורי זהב".

¹⁴. כקבלת האריז"ל.

¹⁵. בפסוק "ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו" בפרשת "ויהי כי יבאך".

¹⁶. והוא עפ"י הנגלה כמבואר בראשונים, בב"ש ובב"י.

¹⁷. "אמר רב אשי, חזינא להו לספרי דווקני דבי רב, דחטרי להו לגגיה דחי"ת וכו' כלומר חי הוא ברומו של עולם" (מנחות כט:). ופרש"י חטרי לגגיה דחי"ת, לגגו של חי"ת עושין למעלה כעין חוטר כזה ו'. והיינו חי"ת רגילה כמו בדפוס, עם עוקץ עליון בצד שמאל. ולדעת התוס' לשכת הקודש - א קובץ תורני לברורי הלכה ומנהג בענייני סת"ם עמוד מס 140 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

אות נו"ן פשוטה, בכולם הירך יוצא מאמצע הראש¹⁸, כזה ׀, כמו בזי"ן, חוץ מנו"ן אחת בתיבת "על כן"¹⁹ שהיא כזה ׀, ראשה עגולה²⁰ ומוטית באלכסון כלפי מעלה, עפ"י הקבלה הספרדית העתיקה²¹.

באות פ"א, ישנם שתי שתי מקומות²² שנכתב בהם "פ"א כפולה"²³ כציור הזה ׀.

אות שי"ן, כולם בכתיבה אשכנזית כזה ׀, חוץ משי"ן אחת בלבד, בתיבת "תשמעו"²⁴ שהיא שי"ן עפ"י צורת הקבלה הספרדית, כזה ׀.

ואל יעלה על הדעת חלילה, אפי' בהרהור כל דהוא, שמא השינויים הללו באותם האותיות עצמם, פעם כך ופעם כך, אינם אלא "פליטת הקולמוס" בעלמא, כי כבר הזהיר חד מרבתינו הראשונים²⁵ "בני, הזהר בלתי לשנות אפילו צורת עוקן אחת מהם, כי הם הרים גדולים ובצורות בשמים, אשר אין סוף ותכלית לסוד תבניתם, וגדול ודב כח האותיות, ככל אשר נודע מספר יצירה". א"כ פשוט וברור שכאשר רואים שינויים באותם אותיות ממקום למקום, בכתיבות קדושי עליון, בוודאי שהם נעשו מתוך כוונה תחילה ומיוחדת, ו"אין סוף ותכלית לסוד תבניתם".

בשם ר"ת חטרי פי' "חטוּרת", דהיינו החי"ת מורכב משני זי"נין וחטוּרת מעליהם. וכתב המרדכי דבין לרש"י ובין לר"ת שניהם כשרים זל"ז. והלכך נהיגי עלמא לעשות גם החטוּרות וגם המקל.

¹⁸. כמבואר בראשונים ובפוסקים.

¹⁹. "על כן אנכי זבח לד'" בפרשת "והיה כי יבאך".

²⁰. בספר "משנת חסידים" להגה"ק רבי עמנואל חי ריקי ז"ל כתב (בפרק א' דתקון תפילין סעי' ז') וז"ל: "ומלבד הדינים הידועים שצריך לזהר בכתיבתם וכו', יצייר אותיותיהם ב'רבו' כמנהג האשכנזים, או ב'עגול' כמנהג הספרדים וכו', כי שורש יש לכל המנהגים האלה למעלה".

²¹. כפי שראיתי הנו"ן הפשוטים בס"ת מעצכ"ק מהר"ר עזריה פיג'ו בעמ"ח ספרי "גידולי תרומה" ו"בינה לעתים" (ראה "שם הגדולים" ע-טז שכתב "ואני ראיתי ס"ת מכ"י הקדושה כתיבה מהודרת מאד, וס"ת מכתבתו שוה לע"ע סך גדול"). וכן ראיתי נו"ן כאלו בס"ת של המהר"י אבוהב, וגם בס"ת של הרב סולימאן ׀ אוחנה.

²². אחת בפרשת "והיה כי יבאך" בפסוק ויהי כי הקשה פרעה, והשנית בפרשת "והיה אם שמע" בפסוק פן יפתה לבבכם. שני הפ"א כפולות האלו ומקומותיהם, מחכרים ב"דרכי משה" (או"ח סי' ל"ז סוף ס"ק י"ב) ומציין שם דכן הוא ב"רוקח".

²³. ויש מהפוסקים שקראוהו "לפופה", וכך גם קראוהו רבינו ה"מנחת אלעזר" זי"ע, ראה לשונו להלן.

²⁴. בפרשה ד' "והיה אם שמע תשמעו".

²⁵. "אלפא ביתא" האחרון, לרבינו יו"ט ליפמאז מילהויזו, תלמיד המרדכי, בעמח"ס "הנצחון".

בחנינה זו, מצינו גם בכתובת רב-רבו של מרן ה'בית יוסף', כאשר זכיתי לראות בס"ת הקדושה מעצם כתיבת יד קדשו של המהר"י אבוהב²⁶, הנמצאת בבית הכנסת²⁷ הנקראת על שמו בעיה"ק צפת²⁸.

בס"ת הקדושה הנ"ל²⁹, האות צד"י פעמים שהיא בכתב (שנקרא אח"כ:) "בית יוסף", שהיו"ד הימני הוא יו"ד ישרה, כזה , ופעמים שהיו"ד הפוכה, בכתב (שנקרא אח"כ:) האריז"ל, כזה , ופעמים שהיא כזו"ן, כזה .

הרי דענין מופלא זה שראינו בתפילין הקדושות של "יוסף הצדיק", מצינו גם בס"ת הקדושה של ה"מהר"י אבוהב".

גם בתפילין הקדושות השניות של רבינו המנחת אלעזר זי"ע³⁰, ה"ה של הרה"ק בעל "נועם אלימלך" מליזענסק זי"ע, שהם מכתובת יד קודש הרה"ק בעל "אור פני משה" מפשעווארסק זי"ע, מצינו בחנינה זו בכמה אותיות, ובפרט באות טי"ת, שחלקם נכתבו כרגיל, כזה , ובחלקם הטי"ת לפופה³¹, כזה .

²⁶ בס' מסעות ירושלים (מאמר סדר יום עשירי) מובא, שבכל הדרך, עוד בנסיעת רבינו זי"ע על הספינה לא"י (אייר תר"ץ), דיבר רבה"ק מס"ת הלזה וחקר ודרש עליה.

²⁷ שנתייסד ע"י גולי מגורשי ספרד, שהביאו עמם את הס"ת הקדושה, ושם היה ושם נמצא עד עצם היום הזה. ומזה מאות בשנים היו מוציאים אותה לקריאה רק ג"פ בשנה, בר"ה וביוה"כ ובשבועות, ואז הוציאו למפטיר את הס"ת הקדושה מעצבי"ק של רבי סולימאן ן' אוחנא (ה"ה הרס"ו המוזכר בס' בעלי ברית אברהם, אזולאי) מגורי האר"י ומרבני צפת. אך לכבודו של רבינו המנח"א זי"ע הוציאו הס"ת של מהר"י אבוהב ביום השבת במנחה, כדי שיוכל לעלות ולקרוא בו בעת ששבת בעיה"ק צפת ביום י"ט אייר תר"ץ לפ"ק (עי' "מסעות ירושלים").

²⁸ רוב הס"ת הקדושה נשחתה ונקרעה לגזרים ע"י הפורעים הערביים, ורק שתי יריעות מספר בראשית נשתמרו לפליטה מעצבי"ק של המהר"י אבוהב, ומרוב חשיבותם השלימו אח"כ את שאר חלקי הספר ע"י כתיבות סופרים אחרים. את שינוי האותיות ממקום למקום ראיתי רק באותן שתי היריעות של המהר"י אבוהב.

²⁹ בספר משנת אברהם (סי' כ"ד ס"ק א') מודפס מכתב קודש ששלח מירושלים הרה"ק רבי גרשון מקיטוב זי"ע וזלה"ק, "אהובי ידידי דבוק לי מאח, ה"ה התורני החסיד מוה' צבי הירש סופר דק"ק מעזיבוח נ"י, מהימנותא ליהוי, כי עכשיו בזה השעה שאני כותב כתב הנשתוון, הלכתי לראות בשביל הנו"ן הפוכין, וראיתי בספרים היותר מובהקים מגדולי הדור ומקובלים, ה"ה הספר של הגאון הגדול המקובל בעל "חסד לאברהם"... וגם ספר של הגאון המפורסם המקובל הגדול ר' יצחק אבוהב, וראיתי שם הנו"ן בין פסקא לפסקא וכו', כיון שאלו שני גדולי הדור כתבו בכתב ידם ממש בס"ת שלהם בצורות שזכרתי, עליהם יש לסמוך ממש". עכ"ל.

³⁰ הנמצאים כיום אצל נכדו כ"ק האדמו"ר מדינוב הרה"צ רבי יצחק יעקב ראבינאוויטש שליט"א.

³¹ זאת ועוד, שבכל זוג וזוג עשה הלפופות באותיות טי"תן אחרות, ולא ראי זה כראי זה. וכפי המקובל כתב לכא"א לפי שורש נשמתו ועיי"ע בספרנו "ילקוט צורת האותיות" עמוד 702).

כיו"ב ראיתי בכמה וכמה זוגות תפילין מכתיבת יד קדשו של הרה"ק מפשעווארסק, גם באות נו"ן כפופה שעפ"י רוב היא כו"ו, כזה **נ**, ומיעוטם כזי"ן, כזה **נ**.

והנה לפני כמה שבועות זיכני כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א בצילום פרשיות תפילין של יד מעצם כתב יד קדשו של רבה"ק בעל "בני יששכר" זי"ע, וגם בהם הבחנתי בחינה זו באותיות נו"ן כפופה, שברובם ראשו נכתב כו"ו, ומיעוטם כזי"ן. וכן ראיתי שינויים באות ביי"ת, שמיעוטם נכתבו בצורה הנהוגה, כזה **ב**, אך ברובם ה"גג" דלמעלה עובר קצת מעבר לירך, כזה **ב**, כמו שהמושב דלמטה עובר כדי שיהי' לה עקב בולט³².

המפתח להבנת יסודי השינויים הנ"ל, טמון ביסוד מוצק שהניח לנו רבינו חיים וויטאל ב"שער הכוונות", לענין השינויים באותיות שבין הכתיבה האשכנזית והספרדית, כותב וז"ל, "כי לכולם יש דמיון בסוד נרמז למעלה, ולכמה ציורין ושינויים וצירופים, משתנים צורת האותיות".

דהנה 'שר בית הזוהר' הרה"ק בעל "עטרת צבי" מזידיטשוב זי"ע, בנידון אות אל"ף, אם רגלה צריכה להיות כיו"ד התלויה בעוקצה העליון שלה, כמבואר בראשונים, שאז צריך שתהי' לה עוקץ למטה כזה **א**, המשמשת כ"רגל" היו"ד, או שהיא כדלי"ת הפוכה התלויה ברגלה לגוף האל"ף, כזה **א**. ולאחר שהביא דעת האריז"ל דבתפילין יש לכתוב האל"ף יו"ד-ויו"ד-דלי"ת (קטנה הפוכה), כותב רבינו העט"צ בספרו "פרי קודש הילולים" וז"ל: "אימר בה, אשר לא צוה האר"י ז"ל לכתוב אל"פין אלו אלא בתפילין מטעם הנ"ל, כי סתם תפילין הם אמא על ברא. אבל ס"ת, לא מצאנו בדברי רבינו [האר"י] כלל שיהיה צריך

עד"ז מצינו גם בענין הפרשה "סתומה" שלפני פרשת "והיה אם שמוע", דבתפילין שכתב להרה"ק בעל "אוהב ישראל" מאפטא, עשה הסתומה כשיטת הרמב"ם (פ"ב מהל' תפילין ה"ב, לעשות סתומה גמורה, שלדעת הרא"ש הוא פרשה "פתוחה"), ואילו בתפילין שכתב להרה"ק בעל "נועם אלימלך" עשה הסתומה כשיטת הטו"ז (או"ח סי' ל"ב ס"ק כ"ו). וכהנה הבחנתי בעוד כמה ענינים כיו"ב שאכה"מ להאריך עוד.

³² שני סוגי צורות ביי"תין אלו, מחכרים בר"י קאפיל בספר קול הרמ"ז לרבינו המהר"ם זכותא זי"ע, וז"ל "ויהיה לה עוקץ למעלה וכו'. ובזה פליגי עמודי עולם, חד אמר שזה העוקץ מלמעלה וכו', וחד אמר שאין צריך שום עוקץ למעלה לאחוריה, רק שהשטח שעל גג הבי"ת יהיה עובר מאחוריו על הוא"ו, שהוא קו אמצעי, המחבר שטח העליון עם התחתון, שזה קוץ הגג נקרא תגא כמבואר בגמרא".

לכתוב אל"פין כזה. והנה עתה הסופרים חדשים הנהיגו עצמם ואינם כותבים רק אל"ף זאת בציור יו"ד אפי' בס"ת וכו'. אמנם מדברי רבינו בכאן הל' תפילין שכתב זה דוקא בתפילין, ולא אמר זה בס"ת, משמע שבס"ת אין לדקדק דוקא לכתוב אל"ף זו, כי אדרבה נלענ"ד שיש לכתוב אל"פין בתיבות המורים בערכי הכנויים על החכמה, יש לכתוב באל"ף חכמה, היא ציור יו"י. ולא בלבד תיבה המושרשת בחכמה, אלא אפי' כמו שם ישראל או א"ל, אחד, אמת, הבא ומושרש בדבורא, יש לכתוב אל"ף חכמה (יו"י). ותיבה המושרשת בנוקבא, כמו אהי', אלקים, אדנ', יש לכתוב אל"ף בינה. ולכן גם במזוזה המורה על נוקבא, יש לכתוב האל"פין בציור יו"ד וכו'. ולכן היושר הולך יודה על האמת, שצריך להיות בס"ת אל"פין כזו ואל"פין כזו, שלא להחליט לכתוב דוקא אל"ף בציור יו"ד, ובפרט אחר אשר אל"ף בציור יו"ד לא נזכר כלל בפוסקים ראשונים, רק בציור יו"י. ועי' בזוהר (אחרי ע"ג א') אשר דברי הזוהר מכוון עם דברי הפוסקים. ולמה נשליך אחר גוינו דברי הראשונים אשר מימיהם אנו שותים, שלא לכתוב שום אל"ף לפי סבירותם וכל דבריהם הם בקבלה אמיתית כמש"כ האגור בהל' תפילין, עכל"ק.

הרי יוצא מדבריו הקדושים, שכל תיבה ותיבה בתוה"ק מורה על איזה "אור נעלם" בספירות העליונות. וכל תיבה ותיבה, עפ"י ערכי הכנויים שלה באורות העליונים, כך נכתבים צורות אותיותיה.

והנה אף דאין לנו עסק בנסתרות, מ"מ כאשר מביטים דרך אספקלריה זו על "גופי" האותיות עכ"פ, אזי נוכל להבין את לשונו הקצרה של מוהר"ח³³, שאף שישנם שינויים בין הכתיבה האשכנזית והספרדית, לכולם יש סודות עליונים, אלא שהשינויים שבכל אות ואות משמשים כ"כלים" להשאר האור העליון שעליה רומזת אותו האות. ומעתה כבר לא יפלא מדוע ישנם שינויים, ממקום למקום באותם האותיות, אף שנכתבו ע"י אותו סופר, פעם כך ופעם כך, עד כדי כך, שכל השינוין שבתפילין נכתבו עפ"י הקבלה האשכנזית, נמצא בה שיין אחת ספרדית גמורה בכל דקדוקיה. כי עפ"י המבואר, פשוט שהשינויים תלויים באיזה תיבה נכתבת אותה האות עפ"י סודותיה בעולמות העליונים. ומארי דרוזן הבאים בסוד ה', כהגאונים הקדושים בעל 'אור פני משה' ובעל 'בני יששכר' זי"ע, הבקאים איזה תיבה רומזת לסוד זה ואיזה לסוד אחר, שינו בהתאם את צורת אותיותיהם, כיסוד המהרח"ו וכמנהג אביו "יוסף צדיקא".

³³ "כי לכולם יש רמז בסוד גרמז למעלה, ולכמה ציורין ושינויים וצירופים, משתנים צורת האותיות" (שעה"כ).

המקור: 1229567

רבינו הק' בעל 'מנחת אלעזר' זי"ע בספרו אות חיים ושלום³⁴, כאשר בא לתאר³⁵ את התפילין הקדושים של "יוסף הצדיק", כותב וז"ל, "וכן המה תגים רבים באיזהו מקומן והפ"פין מלופפות באיזה תיבות בתפילין הקדושים אשר לי בעזה"י מורשה מאבותי הקדושים דור אחר דור ממרן זקני הגאון"ק איש אלקים אביהן ורבן ישראל מוהרמ"ל מסאסוב זי"ע, אשר הוא ז"ל הניחם³⁶ והגיד עליהם גדולות ונוראות מי שכתבן".

והנה כל הרואה את צורת אותיות "פ"א לפופות" אלו ודאי יתפלא, דהרי קבלת "צורת האותיות" הקדושים, מקורם מסיני חרותים על הלוחות³⁷, ומעצמינו הרי אסור לעשות בהם שום שינוי, יהי ע"י מי שיהי, מן המסורה המקובלת מדור דור, המבוארת בראשונים ועד הפוסקים האחרונים. וא"כ איך נעשו אותיות משונות כאלו בתפילין הקדושים הללו.

אך האמת, שאותה המסורה הישנה המקובלת של צורת האותיות, כוללת בתוכה גם שינויים כאלו וכיו"ב, הנקראים "אותיות המשונות" שבתורה. ובמקום אחר

³⁴. סי' ל"ו או"ק ב'.

³⁵. יש לזכור שתמיד כאשר נפתחו התפילין לבדיקה, הי' זה בביתו ובמעמדו (ראה לעיל הערה 12), ועליהם התבטא (במכתב קע"ב המודפס ב"אגרות שפירין") "דאכילנא על פתורא דדהבא מתורת כתב רבותינו הגדולים והקדושים אנשי אלקים אשר מפייהם אנו חיים, כגון זקני הגה"ק בעל בני יששכר זי"ע, ואא"ק בעל אור פני משה הסופר מפשעווארסק (אשר בעל בני יששכר זי"ע היה מאנשי ביתו וראה ולמד תמונת אותיותיו...) ושהתפלל בהם רבינו אא"ק בעל נועם אלימלך זי"ע וכו', וכן ביותר התפילין של זקני אא"ק רבינו הרמ"ל מסאסוב זי"ע.

³⁶. זכורני כאשר התפילין הק' הללו היו אצל אבא מארי ז"ל לבדיקה, עמד והרים את ה"ש של ראש" למעלה כנגד ראשו, ואמר לי תא חזי כמה גבוה הי' קומתו של הרבי ר' משה לייב זי"ע ממדת אורך רצועות התפילין שלו. כי הרצועות היו כ"כ ארוכות, לא רק שירדו עד לרצפה, אלא עוד נמשכו באורכן מעבר לזה. ואח"כ עשה כן אבא מארי במדידת הרצועות של יד, והראה לי שלאחר כל הו' כריכות השלימים (מלבד שני חצאי הכריכות בס"ה ט' כריכות) נמשכו ארכן הרבה מאד מעבר לשיעור כריכת האצבע והיד, אף של יד אדם ארוכה. ואמר לי אז אבא ז"ל שמזה גופא מוכח אמיתות המסורה המקובלת בין החסידים, כמה גבוה היתה קומת גופו הקדוש של הרבי ר' משה לייב מסאסוב זי"ע.

³⁷. ח"ל חד מן הראשונים רבינו יו"ט ליפמאן מילהויזן בהקדמתו לספר "אלפא ביתא" הנקרא "ברוך שאמר האחרון" ואל תדמה בנפשך, כאשר התינוק דלא חכים ולא טיפש, יכול לקרות, שיצאת ידי חובתך, כי כתב אשר נכתב באצבע אלקים לא דבר ריק הוא, אלא צורתם וסוד תבניתם מסיני נתנה, ע"כ אפתח שערי הסוד אשר לא בדת, כי עת לעשות לה' הפרו תורתך, מצורף לזה מאמר רז"ל גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה, ואולי יראו הסופרים וייראו מפני כבוד בוראם מלשנות תואר הצורות".

כבר הארכתי³⁸ לבאר את מהותן מקורן ומטרתן של "האותיות המשונות" וקדושתן, ולזאת שמתי לי במאמר זה מטרה לגלות צפוני חמדה, מה מיוחד בהאי קטירא, דאיתקטר עד יהושע³⁹, אשר הועתק ע"י אחרון השופטים, שמסרן לנביאים, ומהם לאנשי כנסת הגדולה, והגיעו לרבינו הקדוש מסדר המשנה, ומדור לדור עד גויילי התפילין העתיקים של "יוסף צדיקא". כי מעצם ראותינו רציפות אורך המסורה, יתלהב כל נפש הקורא, לשאוב אמונה טהורה, בנצחיות התורה ע"י קדושת אותיותיה.

וכך כותב הרמב"ן בפתיחתו עה"ת: "אמרו רבותינו, חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולן נמסרו למשה, חוץ מאחד, שנאמר ותחסרו מעט מאלקים וכו'. וכל הנמסר למשה רבינו בשערי הבינה, הכל נכתב בתורה, בפירוש, או שרמוזה בתיבות, או בגימטריאות, או בצורת האותיות הכתובות כהלכתן, או המשתנות בצורה, כגון הלפופות והעקומות וזולתן, או בקוצי האותיות ובכתריהם וכו'. כי הרמזים האלו לא יתבוננו אלא מפה אל פה עד משה מסיני. ומזה אמרו בשיר השירים רבה, בחזקיהו, ספר תאגי הראה להם⁴⁰, והספר הזה הוא ידוע ומצוי אצל כל אדם, יפרש בו כמה אל"פין יש בתורה בתגין, וכמה ב"תין ושאר אותיות, ומספר התגין של כל אחת ואחת וכו', סודות רבים עמוקים מאד". עכ"ל הרמב"ן ז"ל.

ובאמת יש להתפלא על ה"ספר תאגי" העתיק הלזה, אם בתקופת הרמב"ן עדיין הי' ידוע ומצוי אצל כל אדם, היתכן שבמשך הדורות האחרונים ספר זה לגמרי נשתכח מאתנו. וע"כ לפחות מוטל עלינו לדעת, מה באמת טמון באותו חמדה גנוזה הנקראת "ספר תאגי", שכל כך השתבח בו חזקיהו המלך, בעת הראותו את אוצרותיו החשובים לשליחי מלך בבל.

אך כבר אמרו חז"ל "דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר", ע"כ נעתיק נא את דברי הרמב"ן מש"כ במקום אחר, והוא בפירושו עה"פ "והיה ביום אשר תעברו את הירדן אל הארץ וגו' והקמת לך אבנים גדולות וגו' וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת" וגו'⁴¹, וז"ל "ומצינו בספר תאגי, שהיתה כל התורה כתובה בהן מבראשית ועד לעיני כל ישראל, בתאגיה וזיוניה,

³⁸. במאמר "קוצותיו תלתלים" הנדפס בקונטרס "קדושת ספר תורה", סיון תשנ"א ברקלין ניו יארק, שאול מן השוק.

³⁹. יהושע בן נון, וכדיבואר להלן.

⁴⁰. לשליחי בלאדן מלך בבל, כשחזקיהו הראה להם כל אוצרותיו החשובים. ישעיה ל"ט.

⁴¹. כי תבא כ"ז-ב'ג'.

ומשם נעתקו התאגין בכל התורה. ויתכן שהיו האבנים גדולות מאד, או שהיה ממעשה הנסים". עכ"ל לשון הרמב"ן.

הרי לנו שההעתק הראשון והעתיק ביותר של ה"ספר תאגי", ש"תאגיה וזיוניה" כוללים את ה"אותיות המשונות" שבתורה⁴², מקורו מן האבנים שבעבר הירדן. וע"כ מן הראוי להעתיק כמה שורות מלשון אותו ה"ספר תאגי", שמהם יתרגש כל הקורא בהרגש קודש לאתווין דאורייתא, בהתבוננו כיצד נשתלשלו "תאגיה וזיוניה" ע"י 'עלי הכהן' אחרון השופטים, שהעתיקם מן האבנים הגדולות בגלגל ורשמם עלי ספר, וספרו זה⁴³ הנקרא "ספר תאגי", עבר במסורה דרך הנביאים ואנשי כנסת הגדולה, מדור לדור עד שהגיע לבבל, ומשם הובא ע"י עזרא הסופר לירושלים, ונמסר מיד ליד עד התנאים, עד שהגיע לרבינו הקדוש רבי יהודה הנשיא מסדר המשנה.

וזה לשון ה"ספר תאגי" המודפס במחזור ויטרי לתלמיד רש"י⁴⁴:

"והדין ספר תאגי, דאסיק עלי הכהן מן שתיים עשרה אבנים שהקים יהושע בגלגל, ומסרן לשמואל (הנביא), ושמואל מסרן לפלטי בן ליש, ופלטי בן ליש מסרן לאחיתופל, ואחיתופל לאחיה השילוני, ואחיה לאליהו, ואליהו לאלישע, ואלישע ליהוידע הכהן, ויהוידע לנביאים, וקברוהו באסקופת בית מקדשא. וכד עקרן אסקופת בית מקדשא בשני יהויכין מלך יהודה, אשכחיה יחזקאל ואתיין לבבל. ובשני כודש מלך פרס כד אסיק עזרא עשרה יוחסין מבבל, אשכחיה עזרא להדין ספר, ואסקיה לירושלים והגיע אצל מנחם. ומנחם מסרו לר' נחוניא בן הקנה⁴⁵, ור' נחוניא לר' אלעזר בן ערך, ור'

⁴². כאמור לעיל בפתיחת הרמב"ן עה"ת.

⁴³. וז"ל המאירי בקרית ספר (מאמר ב' ח"ב) "ובתיקון ספרי דווקני כתוב משם ספר עלי, י"ו (16) ה"הין במשנה תורה נדבקין (רגלן לגן, המעתיק) הואיל ולפורענותא עבדין". הרי דרבינו המאירי קרא לספר תאגי "ספר עלי".

⁴⁴. סי' תקכ"א.

⁴⁵. וז"ל "ספר התמונה" המיוחס לר' נחוניא בן הקנה "התורה הנוראה הקנויה והכלולה מעשר ספירות ודרכם והקפתם אשר בכל אחד ואחד, הכל כתובים בלשון עליון נעלם ונשגב מאד, ואותיות עליונות נוראות ונעלמות, אשר לא יבינם מלאך ושר עליון, כי אם השי"ת הנכבד והנורא ב"ה שביארם למשה רבינו ע"ה והודיע לו כל סודם ועניינם, ומשה כתבם כלשונו בסדר דרך עליון אשר רמוז בתורה, בתגים, ובקוצים, ובאותיות גדולות וקטנות, שבורות ועקומות, לפופות וישרות, קריין וכתיבין, פרשיות פתוחות וסתומות. וכולן רמזים עליונים שלא היה ביכולתו למצוא להם לשון לכתבם ולא דרך לפרטם".

אלעזר בן ערך לר' יהושע, ור' יהושע לר' עקיבא, ור' עקיבא לר' יהודה, ור' יהודה לר' מיישא, ור' מיישא לר' נחום הלבלר, ור' נחום הלבלר לרבי⁴⁶.

עתה שנודענו כל זאת, זוכים אנו כעת לראות בחוש את ה"פ"פין לפופות" המשונות מן הפ"פין המורגלים לנו, לאור מקורן הקדוש עתיק-היומין עד "עלי הכהן"⁴⁷ שהעתיק את "תאגיה וזיוניה" לספרו "תאגיי" מן אבני הגלגל שהוקמו לאחר עוברנו את הירדן, שעליהם היו כתובים כל התורה באותיותיה, הכתובות כהלכתן והמשתנות בצורתן, כגון הלפופות וכו', כדכתב הרמב"ן ז"ל.

אך רבינו זי"ע בתיאורו את התפילין הקדושים הללו, בטרם מזכיר את הפ"פין הלפופות, כותב וז"ל: "וכן המה תגים רבים באיזהו מקומן, והפ"פין מלופפות" וכו'. וצריך להבין כוונת רבינו בתגים אלו, דהרי פשוט דאין כוונתו על התגים הרגילים דשעטנ"ז ג"ן, וגם אין כוונתו על התגין דשימושא רבא⁴⁸, דהם אינם חידוש כלל, כי תגים אלו נמצאים בכל כתבי הסופרים המומחים, אף בזמנינו, וא"כ מה החידוש ב"תגים הרבים באיזהו מקומן".

וביותר יש להבין, מדוע כשמזכיר רבינו את הפ"פין הלפופות, לא מזכיר כלל את החי"תין המלופפות המשונות. ובפרט שחי"ת לפופה היא פחות מצויה מפ"פין לפופות המצויים יותר⁴⁹ בתפילין עתיקות.

ובפרט, שבכל התפילין העתיקות מתקופת הבעש"ט ותלמידיו, שיש בהם גם פ' לפופות וגם ח' לפופות⁵⁰, ישנו בהם רק ח' לפופה אחת, והוא החי"ת

⁴⁶ בעל "מגדל עוז" (על הרמב"ם, שהי' תלמיד הרשב"א) טרח הרבה בימיו בחיפוש אחר המסורות הישנות והמוסמכות, עד שהגיע לידיו כת"י ישן נושן של "ספר תאגיי", וכך כותב בחיבורו "בדי הארון": "מיד שלחתי לכל המקומות אשר ידעתי שם סופר חכם, ושלחו לי חיבוריהם כו', בינותי וראיתי בהם, שכל אחד ממחבריהם ומסדריהם סידרום כרצונם, זה בסדר האלפ"א ביתו"ת, וזה בסדר המילות, וזה בסדר הסדרים והפרשיות, עד שנתבלבל סדרם ולא מצאו ידם ורגלם והנתיב עולם וכו'. אמנם כולם שאבו מזה הראשון והוא האב הקדמון ללידתם כו'. כי ידעתי, לא על הפשטים בלבד טרחו בם עזרא ובית דינו וכל הבאים אחריהם. ומצאתי בהם מרגליות טמונות אשר אין להם סוף, בתגין המנויין, ודבקין ודלא דבקין, ובעקשות, ועקומות, ומלופפות, ופתיין כרעייהו ואזלן, ותליין, ומקדרן רישייהו, ומינהון דקטען ידיהו" וכו'.

⁴⁷ שנולד בשנת ב' אלפים תת"ל לב"ע, וחי צ"ח שנים (סדר הדורות). והקמת האבנים הגדולות בגלגל ע"י יהושע בן נון וכתובת התורה עליהן הי' בשנת ב' אלפים תפ"ח לב"ע.

⁴⁸ המזכירים בטור או"ח סי' ל"ו.

⁴⁹ מתוך הרבה כתבי קודש שראיתי מתקופת הבעש"ט הק' ותלמידי תלמידיו, יש שעשו הפ"פין אך לא את החי"תין הלפופות, אבל להיפך לא ראיתי כלל.

⁵⁰ הלא הם בכתיבות קדושי ארץ הרה"ק א"א מוהר"ר אפרים סופר מבראד, הרה"ק מוהר"ר צבי סופר ממעזיבוז, הרה"ק מוהר"ר דוד מהאניפאלי תלמיד הרב המגיד זי"ע. אך הרה"ק בעל

ד"וחרה אף" בפרשת והיה אם שמע. וטעמא דמלתא מצינו ב"אלפא ביתא" (ספר ברוך שאמר האחרון) וז"ל, "ח"ת ד'וחרה' מלופף, שיהא ה'חרון אף' של הקב"ה מתפשט לכל צדדין, ולא על ישראל לבד...".

וא"כ בתפילין של הרמ"ל מסאסוב זי"ע, שישנו בהם עוד ח"ת לפופה נוסף בתיבת "לשלחנו", הוא חידוש גדול שלא נראה עד הנה. וא"כ טפי הוי לי לרבינו זי"ע לאשמעין אודות חידוש החי"תין הלפופות באיזהו מקומן, יותר מן הפ"פין הלפופות, וכ"ש יותר מן התגים הרבים, שלכאורה אין בהם שום חידוש.

אלא אולי י"ל, דהיות שמלבד עצם החידוש של שני החי"תין הלפופות, הרי בהם גופן ישנם חידושים ע"ג חידושים, לא רק בזה ששניהם עצמם שונים זה מזה⁵¹, אלא שהשינויים ביניהם הם בתרי אנפין⁵², וכאמור לעיל.

הרי דכלל אין להשוות בין חידוש לפופות הפ"פין לנפלאות החי"תין הלפופות, כאשר הגדיר רבינו זי"ע בעצמו את התפילין הללו במקום אחר⁵³ ש"יש לדבר הרבה מהם, מרוב נפלאות אשר בהם", וע"כ פשוט דלא הי' סגי לרבינו להזכיר בסקירה אחת את ליפופי החי"תין עם ליפופי הפ"פין בחדא מחתא.

אך לאור האמור לעיל מדברי הרמב"ן, דספר "תאג"י" כולל את האותיות המשונות הנכללים ב"תאגיה וזיוניה", א"כ י"ל דרבינו זי"ע בלשונו המאופקת רומז לנו בדבריו כאן גם על החי"תין. אלא שמחמת רוב הנפלאות אשר בהם, דהיינו החידושים שע"ג חידושים, לא מצא רבינו לשון לכותבם ודרך לפורטם בלשונו הקצרה, ולכך משתעי בלישנא דחכמתא בארבע מילים: "וכן המה תגים רבים באיזהו מקומן" וכו', כי כאמור וכמבואר, הרי כל הגי חידושי ה"אותיות המשונות" נכללים בכלל "תאגיה" שמקורם מספר התגין, הוא ספר עלי הקדמון, ודו"ק.

אופ"מ מפשעווארסק, לא נהג כלל לעשות פ' כפולות ולא ח' לפופות. אבל מאידך נהג לעשות לפופה דקה באות טי"ת באיזהו מקומן, ולא כל אנפין שווין, כי לכל צדיק וצדיק שכתב, עשה הלפופות באותיות טי"ת אחרות.

⁵¹. שהראשון כאמור לעיל מורכב מאותיות וי"ו זי"ן (בקבלת האריז"ל) והשני מורכב משני זי"נין (בקבלת ה"י).

⁵². הראשון עם תג (מקל) על ראש הזי"ן, והשני בלי מקל כלל.

⁵³. במכתב רס"ב ב"אגרות שפיריו".

ומידי דעסקינא בתפילין קדושים אלו, כדאי לציין עוד פרט א' לתשומת לב, בענין מה שפסק הגאון "בני יונה"⁵⁴ ד"יזהרו הסופרים שעושין האותיות המשונות, שלא ישנו האותו מצורתו ע"ז, רק יעשו תגין העקומין ההם בחוד הקולמוס, שיהיו דקים כחוט השערה, ולא כעושין בעובי הקולמוס עד שהאות משתנה מצורתו"⁵⁵. ואכן סגנון צורת ליפוף החי"תין בתפילין הק' העתיקות⁵⁶ של "יוסף הצדיק", נעשו כטבעות דקות המתפשטות משני הצדדים, ע"י חוד הקולמוס דייקא, ולא ע"י משיכת "עובי הקולמוס" שרואים בספרי תורה ותפילין קדמוניים אחרים.

ועתה, אחר שנודענו נפלאות אלו, תתעורר קושיא גדולה מאליה, דאם אכן מקור "האותיות המשונות" הם עתיקי יומין מאבני הגלגל שהקים יהושע בן נון, ובימי הראשונים היה ה"ספר תאגי" ידוע ומצוי אצל כל אדם. ואף רבינו הרמ"א כתב בעצמיו⁵⁷ בהס"ת שלו את ה"אותיות המשונות"⁵⁷. וחזינן שגם בדורות המאוחרים בתקופת הבעש"ט הק' ותלמידיו עדיין נהגו לכותבם⁵⁸, א"כ מדוע נפסקה מסורה קדושה זו מישראל, לפתע פתאום, לאחר רציפות ארוכה של אלפי שנים. ואם יצאה הוראה כזו להפסיק מסורה עתיקת יומין זו, מי היו פוסקים אלו שהוראתם חייבה את כל כלל ישראל לבטלם מכאן ולהבא.

מה עוד, שהרי הרמב"ם⁵⁹ מביא ענינים אלו להלכה "למצוה מן המובחר", וז"ל "ויזהר באותיות הגדולות ובאותיות הקטנות, ובאותיות הנקודות, ואותיות משונות, כגון הפא"ן הלפופות והאותיות העקומות, כמו שהעתיקו הסופרים

⁵⁴ מהגאון רבי יונה לאנדרסופר מחכמי פראג, בעמח"ס מעיל צדקה.

⁵⁵ דבריו הובאו להלכה בס' "קסת הסופר" (סי' ט"ז בלשכה ס"ק ט"ז) ובס' "מלאכת שמים" (כלל י"ג בבינה ס"ג).

⁵⁶ גם מעתיקות הקלף הישן נושן של פרשיות הרמ"ל, הכרתי שהם הרבה יותר קדומים מתקופת הבעש"ט ותלמידיו.

⁵⁷ ועי' בספר "ילקוט צורת האותיות" (עמוד 707) שם הדפסתי צילום כ"י של עמוד "אלפא ביתא" (ברוך שאמר), וסביבו הגהות מגיסו של הרמ"א הגאון רבי ישראל בן רבי שלום שכנא מלובלין, ובין שורת צורות האותיות שצייר שם מופיעים ח' לפופה ופ' כפולה, ועליהם כתב בזה"ל: "הראה אבי מורי זצ"ל לרוב חכמי דורו ובראשם היה הגאון מהר"י מרגליות זצ"ל, והסכימו עמו היות כל צורות האותיות כזה שבשורה העליונה שאכתוב, הכשר גמור הוא בסת"ם".

⁵⁸ וכן יש ברשותי פרשיות עתיקות מכתב "בית יוסף" עם פ' לפופות. הרי דלא רק תלמידי הבעש"ט נהגו לכותבם.

⁵⁹ פ"ז מהל' ס"ת ה"ח.

איש מפי איש⁶⁰ וכו', כל הדברים האלו, לא נאמרו אלא למצוה מן המובהר, ואם שינה וכו' הרי זה ספר כשר". עכ"ל הרמב"ם.

ובן כותב רבינו המאירי⁶¹ וז"ל, "צריך שתדע, שיש קבלה ישנה ביד הסופרים הדווקנים, איש מפי איש עד עזרא הסופר, ומעזרא עד משרע"ה, שינוי אותיות בס"ת בהרבה מינים, וראוי לדקדק בהם למצוה, אעפ"י שאם לא דקדק לא פסל. והן לפופות ועקומות ומגזרות ומעגלות ודפתיות ודחיות ותלויות ושצורתן רע. ופירוש ענינים אלו הוא, שהלפופות הוא ענין עגולים דקים בתוך האות אחד על חבירו, כעין כריכת דבר, מלשון לפופי ינוקא, ועל הרוב הם באות הפ"א והט"ת" כו', עכ"ל המאירי. וכן בשאר ראשונים. והובא גם בטור יו"ד סי' רע"ה, וברמ"א שם סעי' ו' ובלבוש. אך לפלא שבמחבר אין כל זכר ל"אותיות המשונות" כלל.

ואולי י"ל הטעם, כי כידוע ערך הבית יוסף את שולחנו הערוך בעיה"ק צפת, ועל צפת ישנו עדות נאמנה בס' "שלטי הגבורים"⁶² בשם הסופר רבי מאיר מפאדובה⁶³, וז"ל "שמעתי וגם ראיתי אני כמה ס"ת שבאו מצפת, שלא היה בהם שום אות משונה. וכן גזרו שמה זמן ועידן על כל הסופרים, כי להבא לא יעשו שום שינוי באותיות ס"ת, על כי אינם לומדים בספרי תורה". עכ"ל.

נימוק זה לכאורה אין לו מובן כלל. ונראה לי בס"ד לבארו, בהקדים דרשת חז"ל עה"פ "כתב לך את הדברים האלה, כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל"⁶⁴, ודרשו חז"ל⁶⁵ כתיב "כתב" לך את הדברים האלה, וכתיב כי על "פי" הדברים האלה. הא כיצד. דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן ע"פ. דברים שבע"פ אי אתה רשאי לאומרן בכתב. וכתב הב"י⁶⁶ הטעם דדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן ע"פ, וז"ל "וטעמא, משום דאיכא מילי טובא דמדרשי מתוך הכתב, כגון יתרות וחסדות, וקרי ולא כתיב ודכוותייהו. ואי אמרת להו ע"פ, בציר להו". עכ"ל.

⁶⁰ וב"מגדל עוז" שם ציין שמקורם מ"ספר תגין".

⁶¹ ב"קריית ספר" מאמר ב' ח"ח.

⁶² דף קע"ד.

⁶³ בסוף ס' שלטי הגבורים מביא, שהסופר ר"מ מפאדובה כתב מ"ג ס"ת שנתפשטו בכל גלילות איטליא, ומונה שם רשימה חלקית של האותיות המשונות שנמצאו בספריו, ושלא נשמע מעולם שום חכם שהרהר על ספריו.

⁶⁴ כי תשא, ל"ד כ"ז.

⁶⁵ גיטין ס.

⁶⁶ טור או"ח סי' מ"ט.

ובחידושי הריטב"א⁶⁷ מוסיף גם ה"אותיות המשונות", וז"ל "משום דבקריאתם על פה איכא הפסד, דליכא למדרש חסרות ויתרות, וכמה ציונים הנדרשין, ועקומים ולפופים".

והנה ידועים דברי הרא"ש⁶⁸, ד"האינא שכותבין ס"ת ומניחים אותו בבית הכנסת לקרות בו ברבים, מצות עשה על כל אשר ידו משגת לכתוב חומשי תורה ומשנה וגמ' ופירושיהם להגות בהן הוא ובניו". וע"ז כתב הפרישה⁶⁹ וז"ל, "דדוקא בימיהם שהיו לומדים תושבע"פ שלא מתוך הכתב כי אם ע"פ, היו צריכין ללמוד מס"ת המתוייגת כהלכתו, ומדוייקת בחסרות ויתרות, ופסקי טעמים, כי הם כולם רמזים לזכור על ידה תושבע"פ, כדאמרו על ר"ע שהיה דורש על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות וכו'. אבל בזמנינו שנתמעטו הלבבות ואמרו עת לעשות לה' הפרו תורתך, וכתבו התלמוד בספר, וגם בימיהם היה איסור בדבר שלא לכתוב ה' חומשי תורה, כי אם בדרך שנכתבה ס"ת בגלילה וכל הספרים היו דומים לס"ת, משא"כ בזמנינו שנעשה לנו כהיתר לכתוב ספרים דפין דפין כל אחד בפ"ע, א"כ למה לנו לזלזל בכבוד ס"ת לחנם ללמוד מתוכו שלא לצורך, כיון שאין אנו לומדים כלום מחסרות ויתרות ופיסוק טעמים כבימיהם", עכ"ל הפרישה.

^{אוצר החכמה}

ע"כ נראה די"ל, שחכמי צפת סברו, שהיות וכל מטרת המצוה מן המובחר ליוהר בכתיבת האותיות המשונות, הוא מחמת כי הם משמשים לרמיזות חלקי הפרד"ס בידיעת התושבע"פ, ומכיון דבדורות האחרונים כבר ממילא אין לומדים יותר מס"ת, שוב אין בכתיבתם שום מצוה מן המובחר, על כן ביטלו חכמי צפת. מה עוד שבתקופת הב"י כבר החל להתפשט מלאכת ה"דפוס" בעולם, ונדפסו ספרי התושבע"פ ופירושיה הרבים, לכן לא הביאם מרן הב"י אל שולחנו ביתה. אך עדיין צריך עיון, מדוע ראו חכמי צפת לגזור "גזירה" לבטל מנהג קדומים עד עזרא הסופר ומעזרא עד משרע"ה.

ונראה, דבמשך הדורות האחרונים, סתם ספרי דעלמא הוסיפו מעצמם הרבה לפופות ושאר שינויים לנוי בעלמא, כנראה מתשובת החת"ס⁷⁰ וז"ל, "על דבר ס"ת ישן נושן שנכתב באותיות ותגים משונים ומרובים, ואותיות עקומות

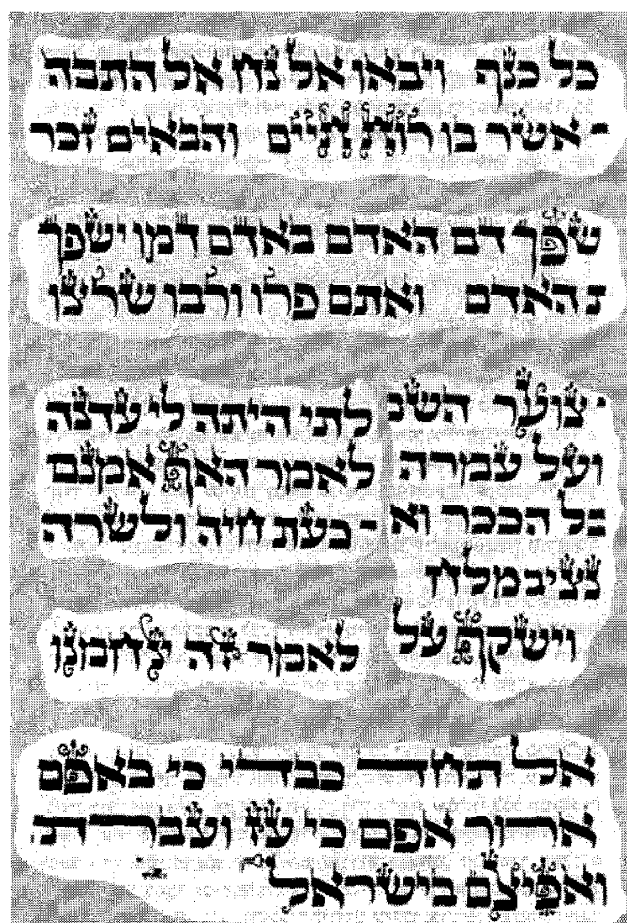
⁶⁷. בחידושו למס' גיטין ס:

⁶⁸. טור יו"ד סי' ר"ע.

⁶⁹. שם ס"ק ח'.

⁷⁰. יו"ד סי' רס"ה.

1234567

ספר תורה אשכנזית עם הרבה אותיות משונים

ולפופות כו', מ"מ אין להוסיף על אותן המקובלים איש מפי איש, שזהו בכלל תלתלים, שיש על כל קוץ וקוץ תלי תלים. ואותן שאין בהן הלכות רמזות, אם נכתב לנו, שוב לא נדע איזה מהן להלכה ואיזה באו על מגן לנוי כו', וסופרים שלנו אינם עושים שום דבר, ויפו עשו, כי אין אתנו עד מה. וכל הדברים המקובלים איש מפי איש ולא נזכרו בש"ס, נתבלבלו באורך הגלות ואין לסמוך עליהם. עכ"ל.

וכן היו רבים במשך הדורות האחרונים, שלא נזהרו לעשות את תלתלי האותיות המשונים, באופן שלא תשתנה לגמרי "צורת האות" ע"ז, ויצאו מזה הרבה קלקולים, כדחוינן מתשובות

הפוסקים אשר נשאו ונתנו בשאלותיהם נידון זה.

התקיף ביותר שיצא בדורו בהתראה ולטותא נגד עשייתן ע"י המוני עם הסופרים, הוא המהר"ם חאגיז בספרו "לקט הקמח" על השו"ע⁷¹, ומדבריו

י. הלכות ס"ת. וז"ל, "ובתשובה שלי הארכתי בתוכחת מגולה על מה סמכו קצת סופרי האשכנזים, ובפרט רובם ככולם שבזמן הזה, שהם עמי ארצות כאשר בעיני ראיתם לכתוב בס"ת כמה וכמה מהשינויים אשר לא שמעתי ולא ראיתי טעם הגון להם וכו'. ולכן אודיעך כי קבלה זו לא נשתוית בפי כל הסופרים שלהם, וביד כל אדם יחתום בספר בלי השגחה להעתיק מס"ת מפורסם ומוחזק, ולא יעידו עדים כדי לידע מבטן מי יצאו שרשן של דברים, וחפשתי אחר הרבה מס"ת שלהם, ולא מצאתים מכוונים בשינוי ההוא שאומרים עליו שהוא מן הקבלה אצלם וכו'. ויש לנו לחוש לפרוץ מרובה שיוכל להימשך מהשינויים אלו אף אילו היה להם על מה לסמוך, ומכ"ש שאין להם סמך ראוי ומפורסם לסמוך עליו דודאי שיש לחוש וכו'. א"כ איפא חלילה לנו מעשות כדבר הזה לשלוח יד בשום אות ותיבה להוסיף ולגרוע או לשנות. כי כל יד הכותבת ומגיה ביד רמה דבר אשר לא בא זכרונו בתלמוד, ודאי תקצץ. ודי בהתראת הערה זו, ותועיל לפחות לסופרי זמנינו והבאים אחריהם לכתוב ס"ת מחדש, שלא יכתבו אותו ע"פ מנהג אחרון בשינויים אלו שהזכרתי". והנה השינויים שהזכיר המהר"ם חאגיז שעליהם יצא קצפו, הם בענין האותיות ה"הפוכות" שהפכוהו מלמעלה למטה בפסוקים "דרך עץ החיים", וימת תרח בחרץ", "לנכרי תשיך". ועי' בספד"ק "היכל הברכה" עה"פ "דרך

נראה שהוא מחמת שהמוני הסופרים הרבו והוסיפו השינויים מדעת עצמם שלא במקומם. ובעצמי ראיתי הרבה ס"ת מאשכנז המלאים בקווצותיו תלתלים שונים, שרובם עשויים שלא עפ"י מסורת הקבלה, אלא לנוי בעלמא.

קווצותיו תלתלים שחורות כעורב, במי אתה מוצאן

ברם להבאים בסוד ה', קדושי ארץ המשחירים עצמם כעורב (כדרשות חז"ל עירובין כ"א:), אצלם מוצאים אנו "קווצותיו תלתלים" בכתובותיהם. כמו אצל הרה"ק א"א מוהר"ר אפרים סופר מבראד⁷², ובס"ת הקדושה של הבעש"ט הק' כתי"ק מוהר"ר צבי סופר ממעזיבו⁷³, וגם בתפילין שכתב להרה"ק בעל 'קדושת לוי' מבארדיטשוב⁷⁴. ובתפילין שכתב הרה"ק מוהר"ר דוד'ל מהאניפאליע⁷⁵ להמגיד הקדוש ממעזריטש, וכן להרה"ק מוהר"ר משה מסאווראן⁷⁶, זכותם יגן עלינו.

עץ חיים וז"ל, "כ"ף הפוכה יש בכאן בס"ת ישנים. אם נמצא כך כשר, וצריך לתקן אחר רוב הספרים הלפופות וההפוכות בקבלה עד משה רבינו, ונעלם מאתנו עד יבוא מורה. ועכ"פ אין שום פסול בזה". ודבריו הק' יובנו ממש"כ ב"היכל הברכה" עה"פ "וימת תרח בחרן" וז"ל, "גון הפוכה, לא מרגלה לראשה, אלא מאחור לפנים. יבינו הסופרים ויעשו כך, ואל ישגו בדבריו הבל. כי כך קבלה מרבי עקיבא בן יוסף שקיבל עד משה רבינו ע"ה".

⁷² בספר "משנת אברהם" (סי' כ"ד) מביא שראה ס"ת קדושה מכתובת ידו בק"ק טאלנע. עיי"ש (לאחר העתקת לשון מכתבו של הרה"ק מוהר"ר גרשון מקיטוב זי"ע) שכל יקר ראתה עינו במדינת רוסיא בס"ת שנכתבו מסופרים קדושי ארץ. וכשנקראתי לפני הרבה שנים לבית כ"ק אדמו"ר מסקווירא שליט"א, לבירור כותביהם של כמה וכמה זוגות תפילין עתיקים מירושת אבותיו הקדושים, זכיתי לראות את התפילין הקדושות של הרה"ק בעל 'דגל מחנה אפרים' זי"ע, והכרתי שהם מכתבי"ק הרה"ק רבי אפרים סופר ומדת גובהם גדולה מאד, ומכל כתבי רבי אפרים שראיתי, לא ראיתי כהנה ביפויים מרהיבי עין.

⁷³ שהי' מונח בטשערנאביל (ומוכר בס' משנת אברהם שם), והביאו עמו מרוסיא כ"ק האדמו"ר ממאכניוקע זצ"ל, וראיתי בס"ת הקדושה הזה שמספר האותיות המשונות שבה הם מעט, ביחס לספרי אשכנז.

⁷⁴ שהיו אצל הרה"ק רבי דוד משה מטשארטקוב זי"ע, וזכיתי לראותם אצל א' מנכדיו.

⁷⁵ זכיתי לראות בתפארתם של תפילין של ראש אלו של המגיד הק' שנכתבו על ידו, שהם מרהיבי עין ביפויים והידורים. התפילין של יד של הרב המגיד הם מכתובת הרה"ק רבי אפריים סופר. תפילין אלו של המגיד עברו בירושה להרה"ק מרוזין זי"ע, ועפ"י הגורל זכה בהם הרה"ק רבי דוד משה מטשארטקוב זי"ע. וכן ראיתי עוד זוג פרשיות מהרה"ק רבי דוד'ל מהאניפאלי אצל האדמו"ר מסקווירא-בארא פארק זצ"ל.

⁷⁶ זכיתי לראותם אצל א' מנכדיו, וכעת התפילין הק' נמצאים בארה"ב.

גם מצינו עדות נאמנה על מנהגו של הרה"ק בעל "דברי חיים" מצאנו זי"ע לענין כתיבת ה"אותיות המשונות". והיות שסביב עדות זו ישנם עוד פרטים מעניינים בנושא זה משאר גדולי וגאוני עולם שלפניו, שמתורתם אנו חיים, ע"כ נתחיל בהם.

בשו"ת "נפש חיה"⁷⁷ דן הגה"ק רבי חיים אלעזר וואקס זצ"ל אבד"ק קאליש "על דבר הספר תורה הנמצאת פה, והוא מהרב הגאון הצדיק בעל 'בית יהודא'⁷⁸ אשר כפי השמועה וכפי הצוואה פה, השתבח מאד הגאון הנ"ל בספרו זאת אשר הוא כתב בעצמו בקדושה וטהרה, ואמר, כי זקוקין דנורא יצא מקולמסו עת כתב לו התורה הזאת. וכן היא מסוגלת לשמירת האור, וכל תחנה ולכל בקשה, אשר יצטרכו בני העיר, ואחר זמן כביר לפני שנים אחדים הי' פה הרב הגאון וצדיק ר' אלי' ראגלער ז"ל, ובימיו נגזרה הס"ת הזאת מטעם שינויים הנמצאים בה הנרשמים פה⁷⁹ וכו', ורוב בני העיר נפשם עליהם תשתוחח לשוב לתקן הס"ת הזאת".

אחרי שהגה"ק מקאליש מאריך בתשובתו להוכיח מקור וסמך לאותיות המשונות ה"הפוכות", מסיק ד"אף ש'בשער אפרים' כתב לתקן אלו אותיות ההפוכות, ורק שלא להוציא (ס"ת) אחרת (באמצע הקריאה), מ"מ נראה לגבי אדם גדול כזה ומרא דאתרא וציוה לפני מותו איך שיתנהגו בספר הזה בעת צרה, על דעתי דגברא רבא כזה לא אמר השערי אפרים".

ושם בתשובה שלאחריה⁸⁰ כותב הגה"ק מקאליש זצ"ל, "בהגיע דברי אלה לכבוד חמי הגאון מופת הדור נ"י⁸¹, הוא הי' חוכך לתקן השינויים, ואלה הדברים אשר השבתי לכבודו". ובאמצע תשובתו הנ"ל כותב לחמיו בזה הלשון:

"ודיברתי בזה עם כבוד מרן הגאון הקדוש מהו' חיים האלבערשטאם אבד"ק סאנדק, והוא אח חותני⁸² הגאון זצ"ל ודוד בני⁸³, והגיד לי, אשר הוא מיוצאי

⁷⁷. יו"ד סי' ע"ו.

⁷⁸. בימי ה"מגן אברהם".

⁷⁹. כפולות ולפופות והפוכות (ך' של "דרך העץ חיים" – הפוכה ממעלה למטה. ל' של "לנכרי תשיך" – הפוכה משמאל לימין).

⁸⁰. סימן ע"ז, מתאריך יום ג' אדר שני שנת תר"ל לפ"ק.

⁸¹. ה"ה הגה"ק שר התורה רבי יהושע מקוטנא זצ"ל בעמח"ס "ישועות מלכו", שהי' חותנו בזיווג שני של הגה"ק מקאליש.

⁸². בזיווג ראשון, ה"ה הגה"ק מוהר"ר משה האלבערשטאם אבד"ק זבאריב זצ"ל, אחיו הבכור של מרז הד"ח זי"ע.

חלציו של הגאון הגדול מהו' יצחק ז"ל אבד"ק פאזנען, שהרב מגן אברהם ז"ל מביאו, כתב לעצמו ספר תורה, וכתב ג"כ האותיות אלו.

"ועוד הגיד לי, שאחד שאל מאתו, שרצה ג"כ לכתוב בעצמו ס"ת, על איזה אופן יכתוב, והשיב לו, כשהוא כותב לעצמו, כותב אותיות אלו". עכ"ל בשם ה'דברי חיים' זי"ע.

לאור כל המתבאר לגבי ס"ת, עדיין יש להתפלא לענין תפילין, דבהו הרי לא שייך חשש המהר"ם חאגיז והחת"ס הנזכר לעיל שמסורת ה"אותיות המשונות" נתבלבלו וגשתכחו באורך הגלות, כי בתפילין הרי יש בסך הכל שני פ"א כפולות ולא יותר, וכן ח"ת אחת לפופה⁸⁴, וגם אין בהם שום אותיות "הפוכות", א"כ מדוע עכ"פ בתפילין, לא נמשכה מסורה עתיקה קדושה זו עד ימינו אנו.

ואולי י"ל טעם הדבר, היות שרבינו משה ספרא רבה דישראל בעל אופ"מ מפשעווארסק זי"ע כבר לא נהג לעשותם⁸⁵, וכדחזינן שגם תלמידו⁸⁶

⁸³ מידי דעסיקנא הכא בגאונים הקדושים מצאנו ומקוטנא ומקאליש, ראיתי לנכון להעתיק פה עובדא מהימנא שסיפר הגאון בעל "דובב מישרים" מטשעבין זצ"ל המודפסת בחלק ה"תולדות" שבסוף ספר "שם ושארית לנפש חיה". וז"ל, "אחרי שהנפ"ח התחתן עם זקנתי בת הגאון מקוטנא, ביקש ממנו ר' יהושע'לע שיספר לו איזה דבר על גדלותו של רבו מצאנו, והוסיף ואמר 'אבל לא איזה חסידישע מעשה' אלא מה שהוא בעצמו ראה במו עיניו. ועל זה סיפר לו, שאיזה זמן לפני פטירת הרבנית בלימה ע"ה בת אחיו של הצדיק מצאנו – חדל בכל המכתבים שהריץ אליו (לנפ"ח) לכתוב בראש המכתב "חתן אחי", וכן בסוף המכתב חדל לסיים "דורך", כפי שהיה נוהג תמיד. הדבר כמובן לא נעלם מעיני הנפ"ח, אולם פחד לשאול. רק אחרי פטירת ווגתו הבין עד כמה שדודו ורבו הקדוש מצאנו הרחיק לראות את הנולד".

⁸⁴ היא החי"ת ד"וחרה אף" דחזינן בכתיבות קדושי ארץ ה"ה הרה"ק מו"ה אפרים סופר מבראד, והרה"ק מו"ה צבי סופר הבעש"ט ממעזיבון, והרה"ק מו"ה דוד מהאניפאלי – זי"ע. וגם הרי אפשר לעשות הליפוף בדקות ע"י חוד הקולמוס כעצת ה"בני יונה" המובא לעיל, שע"ז לא יהי' שום ספק בצורת אות ע"י מעשה הליפוף, כדחזינן בתפילין הק' של הרבי ר' משה לייב מסאסוב זי"ע.

⁸⁵ אף בתפילין שכתב עבור הרה"ק בעל נועם אלימלך זי"ע, וכן ראיתי גם בתפילין שכתב להרה"ק בעל "אוהב ישראל" מאפטא זי"ע.

⁸⁶ בעניני סת"ם (עכ"פ). ועי' בספה"ק "בני יששכר" (חודש תמוז מאמר א-י) וז"ל "דכירנא כד הוינא בימי חורפי הייתי משמש לפרקים לצדיק אחד שהי' מפורסם בדורינו מהר"ם סופר זצוק"ל, והצדיק ההוא הי' מפורסם לבעל מדרגה ורוה"ק. והי' מנהגו שהי' מצניע שיורי מאכלים אשר היו מתוקנים לשבת כגון הרקיקין והדובשנין, ובבוא אליו איש נכבד בימי החול, הי' מכבדו בשיריים הללו, ואמר שזה מיקרי שירי מנחות". ועי"ע שם במאמרי השבתות (מאמר ב' אות ג') מביא ד"ת ששמע מפה קדשו. וכו' בספרו "אגרא דפרקא" (פרק כ"א).

רבה"ק בעל בני יששכר זי"ע הלך בדרכו⁸⁷, ורק עשה "שינויים דקים"⁸⁸ שאינם בולטים כ"כ לעין, שכיו"ב נהג גם הרה"ק בעל אופ"מ מפשעווארסק זי"ע. וגם הרה"ק בעל דברי חיים מצאנו זי"ע לא הורה לאחרים לעשותם, רק "אמר שכתב הוא כותב לעצמו, כותב אותיות אלו".

ועל עצם החקירה, מה ראו על ככה הצדיקים הקודמים, הגאונים הקדושים המקובלים, לבטל אף בתפילין, את שני סוגי האותיות המשונים, הפ"פין והחי"תין הלפופים, שמסורת מקומותיהם ידועים וברורים, על זה אין לנו ידיעה בנסתרות נפלאות תמים דעים, חוץ מלציין לשון חד מן הראשונים, ממנו מתקבל מושג פלאי של "שינוי דק" בצורת אות התלוי ב"תקופת הזמן", שהוא סוד סתום וחתום. וז"ל רבינו טודרוס הלוי⁸⁹, בספר "אוצר הכבוד"⁹⁰. "ודע, כי בצורת האותיות נרמז כמה סודות כמוסים, סתומים וחתומים במעשה בראשית ובמעשה מרכבה⁹¹, לפי המקובל בדינו מאנשי אמונה מאל"ף עד תי"ו. ואכתוב לך צורת הלמ"ד לבדה כפי הקבלה הנכונה אשר בדינו מאנשי אמונה, וזה הוא צורתה המקובלת, דלי"ת, וי"ו ארוכה על גבה, והוא סוד סתום וחתום שלא ניתן ליכתב. ודע, כי צורה זו רומזת דוקא בזמן שבית המקדש היה קיים, ועכשיו שאין ה' שלם ואין הכסא שלם, יש שינוי דק מאד בצורתה, המורה על החורבן והגלות, ואיני רשאי לצייר, משום כבוד אלקים הסתר דבר"⁹¹. עכלה"ק, ודי בזה.

⁸⁷. חוץ מאות שי"ן שעשהו א"חד כרעיה" ממש (שבת קב.) והרה"ק בעל אופ"מ עשהו ע"י מושב עגול כפי שנהגו הרבה ספרי דווקני בדורות שלפניו, טרם התפשטות ספר ה'פרי מגדים' שהניח הדבר בצ"ע להחמיר.

⁸⁸. שהזכרנו לעיל בענין ראשי הנו"נין, דחזינו גם בכתיבות האופ"מ, וכן בגני הבי"תין שב' השיטות דפליגי "עמודי עולם" המוזכרים בר"י קאפיל.

⁸⁹. אבולעפיא, אביו של רבינו מאיר הלוי בעל "יד רמה".

⁹⁰. במס' חגיגה סוף פרק אין דורשין.

⁹¹. ועל זה כותב רבינו שמשון "ברוך שאמר" (שחי בתקופת הרא"ש ז"ל) וז"ל, "והנני הולך רכיל ומגלה סוד, ברמז קטן למבינים כפי קיצור דעתי, אע"פ שבעונותי אינו ראוי לרמוז בדברים גדולים אלו, כי ידיעתי קטנה, שאסור לי ולכיוצא בי להרהר בהם אפילו כהרף עין, ומשום עת לעשות עשיתי, כדי למלאות פיהם חצץ האומרים נואש, והשי"ת יסלח וימחול ויכפר לי למען שמו הגדול על ככה עם שאר עונותי, כי הוא יודע תעלומות לב. כי הד' רומז וכו'...